

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

Διευθυντής: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΕΙΚΟΣΤΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

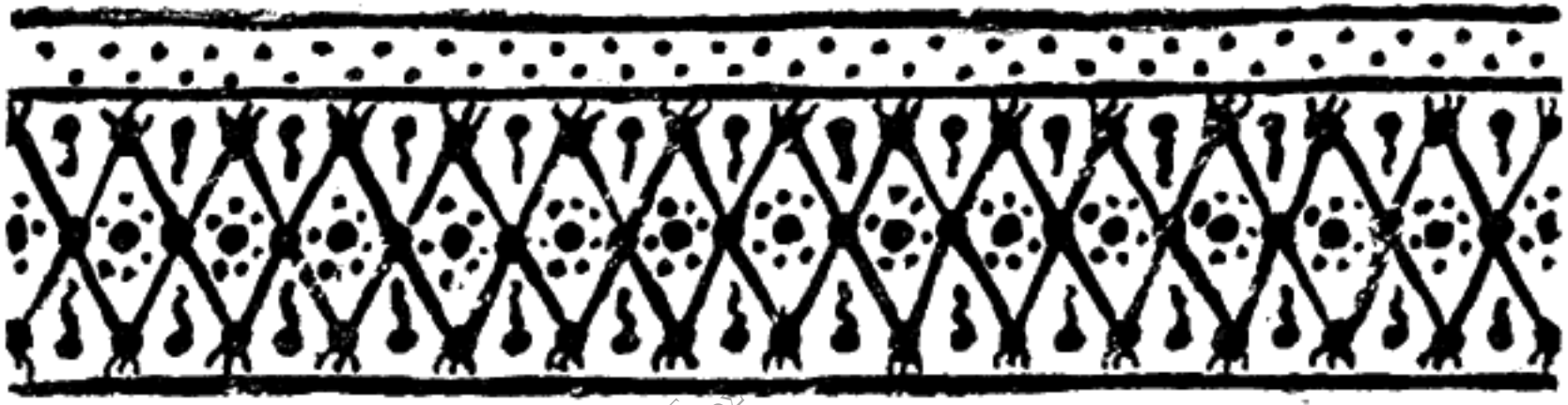
ΙΟΥΛΙΟΣ — ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1938

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α. Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ «ΕΣΤΙΑΣ»
46 — ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ — 46
ΑΘΗΝΑΙ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

Η ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΩΣ ΜΕΤΡΟΥ ΤΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ ΘΕΩΡΙΑ

ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΣΟΦΙΣΤΙΚΗΝ ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΣΩΚΡΑΤΗ

Ὁ Grote εἰς τὴν περὶ Πλάτωνος γνωστὴν μελέτην του, στηριζόμενος ἐπὶ τοῦ ἀκολουθοῦ χωρίου τοῦ Κρίτωνος, προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ὁ Σωκράτης παραδέχεται τὸν ἄνθρωπον ὡς «πάντων χρημάτων μέτρον», καὶ ἐπομένως ὅτι πλησιάζει πρὸς τὴν σχετικὴν θεωρίαν τῆς σοφιστικῆς.

Τὸ ἐν λόγῳ χωρίον τοῦ Κρίτωνος ἔχει ὡς ἑξῆς: «Σωκράτης. — Οἶδα γὰρ ὅτι ὀλίγοις τισὶ ταῦτα καὶ δοκεῖ καὶ δόξει. Οἷς οὖν οὕτω δέδοκται καὶ οἷς μὴ, τούτοις οὐκ ἔστι κοινὴ βουλή, ἀλλ' ἀνάγκη τούτους ἀλλήλων καταφρονεῖν, ὁρῶντα τὰ ἀλλήλων βουλευμάτα. Σκόπει δὴ οὖν καὶ σὺ εὖ μάλα, πότερον κοινωνεῖς καὶ ξυνδοκεῖ σοι.»

Σχολιάζων τὸ χωρίον τοῦτο, ὅπερ δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς πλήρης ἀποδοχὴ τῆς ἀρχῆς τῆς ὑποκειμενικότητος, ὁ Grote γράφει ὅτι ἐνταῦθα ἐπαναλαμβάνεται τὸ δόγμα τοῦ Πρωταγόρου, καθ' ὃ ὁ ἄνθρωπος εἶναι μέτρον τῶν πραγμάτων. Ἄλλ' ἡ τοιαύτη ἐρμηνεία τοῦ Grote προχωρεῖ ἀναμφισβητήτως πέραν τῆς πραγματικῆς σημασίας τῶν λόγων τοῦ Σωκράτους, καθότι συγχέει τὰς προσωπικὰς ἰδέας τοῦ ἀτόμου, τὰς ὁποίας τὸ άτομον δὲν δύναται ποτὲ νὰ ἀγνοήσῃ καὶ παραγνωρίσῃ, μὲ τὴν ὑποκειμενικὴν αὐθαιρεσίαν τῆς σοφιστικῆς. Πρόκειται περὶ δύο θέσεων οὐχὶ μόνον διακεκριμένων, ἀλλὰ καὶ ἀντιθετικῶν.

Ὅταν ὁ Πρωταγόρας ὑποστηρίξῃ ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι μέτρον πάντων τῶν πραγμάτων, θέτει τὴν ἐπιστήμην εἰς θέσιν παθητικῆς ἀλαθῆσεως, καὶ παραδέχεται τὴν δυνατότητα συνυπάρξεως ἀντιφάσεων: ἀρνεῖται τὴν ἀντικειμενικότητα τῆς ἀληθείας, ἵνα ὑποστηρίξῃ ὅτι ἡ ἐπιστήμη βασίζεται ἐπὶ τῶν φρονημάτων τῶν ἀτόμων (βλ. Ἄριστ. Μεταφ. IV).

Αἱ ἀρχαὶ αὗται, ἀντιθέτως, εἶναι ἀπόλυτος ἀρνήσις τῶν θεωριῶν τοῦ Σωκράτους. Ἄλλ' ὁ Grote καὶ ἄλλοι ἱστορικοὶ προσπαθοῦν νὰ δικαιολογήσουν τὴν θέσιν διὰ φρά-

σεῶν τινῶν εἰλημμένων ἐκ τῶν Διαλόγων τοῦ Πλάτωνος, ἰδίᾳ δὲ ἐκ τῶν Ἀπομνημονευμάτων τοῦ Ξενοφῶντος, ἐξ ὧν ὁ Σωκράτης προκύπτει οὐχὶ ἐχθρὸς ἢ ἀντίπαλος, ἀλλὰ φίλος τῶν σοφιστῶν.

Πράγματι, ὁ Σωκράτης ἐπιπλήττει τὸν Πρωταγόρα ὡς ἀγνοοῦντα τὴν ἀξίαν τῶν λέξεων, ἐνῶ ἐκεῖνος γνωρίζει νὰ ποιῆται τὴν ἀρμόζουσαν χρῆσιν, καθότι, λέγει, διέτελεσεν μαθητὴς τοῦ σοφιστοῦ Προδίκου: «Ἐγὼ ἔμπειρος διὰ τὸ μαθητὴς εἶναι Προδίκου τουτουῖ». Κατὰ τὸν Grote, ὁ Σωκράτης διὰ τῶν λόγων τούτων ἀναγνωρίζει ὅτι ἐμελέτησε καὶ ὅτι ἀκολουθεῖ τὴν σοφιστικὴν, διότι παρὰ Προδίκου ἐξέμαθε νὰ κάμνῃ διάκρισιν τῶν «ὀνομάτων»: «Προδίκου μυρία τινὰ ἀκήκοα περὶ ὀνομάτων διαιροῦντος.» Εἰς τὸν περὶ Κρατύλου Διάλογον, ὁ Σωκράτης λέγει ὅτι ἀγνοεῖ τί νὰ ἀπαντήσῃ εἰς μίαν ἐρώτησιν, ἐπειδὴ δὲν τὴν ἤκουσεν ἀκόμη καὶ δὲν παρηκολούθησε τὸ ἀντὶ πεντήκοντα δραχμῶν σχετικὸν μάθημα τοῦ Προδίκου, τὸν ὁποῖον ἀποκαλεῖ «ὁ ἡμέτερος ἐταῖρος Πρόδικος». Ἀλλαχοῦ ὁμολογεῖ ὅτι ἀπέστειλε μαθητὰς εἰς τὸν Πρόδικον καὶ εἰς ἄλλους σοφιστὰς, ἀναγνωρίζων αὐτούς ὡς ἄνδρας σοφοὺς καὶ θεσπεσίους («σοφοῖς τε καὶ θεσπεσίους ἀνδράσι»). Ἄλλ' οὐχὶ μόνον ὁ Πρόδικος ἐπαινεῖται παρὰ τοῦ Σωκράτους, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι σοφισταί, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ Θρασύμαχος, ὅστις εἰς τὴν Πολιτείαν ἀποκαλεῖται μακάριος («ὦ μακάριε Θρασύμαχε») καὶ ἐπαινεῖται παρὰ τοῦ Σωκράτους καθότι «μοὶ πρῶτος ἐγένου καὶ χαλεπαίνων ἐπαύσω» καὶ διότι ἐγένετο φίλος του: «ἐμὲ καὶ Θρασύμαχον ἄρτι φίλους γεγονότας».

Τὰ μνημονευθέντα χωρία ἀποτελοῦσι τὰς κυριώτερας μαρτυρίας τῆς μεταξὺ Σωκράτους καὶ σοφιστῶν ἀμοιβαίας φιλίας. Αὗται

ὁμως κατ' οὐδένα λόγον ἀρκοῦσιν ὅπως ἀντισταθμίσωσι τὴν ἀπηνῆ πολεμικὴν, τὴν ὁποῖαν εἰς ὅλους σχεδὸν τοὺς Διαλόγους ὁ Σωκράτης ἀσκεῖ ἐναντίον τῶν σοφιστῶν, οἵτινες ὁμιλοῦσι καὶ διδάσκουσι πράγματα τὰ ὁποῖα ἀγνοοῦσι, οἵτινες διὰ τὴν δίψαν τοῦ κέρδους διαφθείρουσι τοὺς νέους καὶ οἵτινες βραδύτερον ἐγένοντο καὶ ἡ αἰτία τῆς καταδίκης τοῦ Σωκράτους.

Πρόκειται μᾶλλον περὶ σποραδικῶν ἐκδηλώσεων καὶ φράσεων περιορισμένης σημασίας, καθότι ἐν αὐταῖς γίνεται λόγος μόνον περὶ προσωπικῶν τινῶν φιλιῶν (ἡ λέξις ἑταῖρος προσλαμβάνει μάλιστα παρὰ τῷ Σωκράτῃ ἐνίοτε εἰρωνικὸν χαρακτήρα), καὶ οὐχὶ περὶ ἀποδείξεως τῆς ταυτότητος τῶν θεωριῶν ὡς ὁ Grote ὑποστηρίζει (βλ. *Hist. of Greece* VIII, 479 ἐπομ.), δικαιολογούσης καὶ τὴν παρὰ τοῦ Heimmann ἐκφρασθεῖσαν γνώμην, ὅτι ὁ νέος κύκλος τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἀρχεται οὐχὶ μὲ τὸν Σωκράτη ἀλλὰ μὲ τοὺς σοφιστάς.

Ὡς γνωστὸν, ὁ Hegel διαιρεῖ τὴν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας εἰς τρεῖς περιόδους, ἐξ ὧν ἡ πρώτη, ἀρχομένη ἀπὸ τὸν Θαλῆν, φθάνει μέχρι τοῦ Ἀριστοτέλους, δεδομένου ὅτι ὁ γερμανὸς φιλόσοφος δὲν ἀναγνωρίζει τὸν Σωκράτη ὡς ἐγκαινιστὴν νέου φιλοσοφικοῦ συστήματος. Κατ' ἄλλους ἱστορικούς, ἀντιθέτως, ἡ νέα περίοδος ἀρχεται ἀπὸ τῶν σοφιστῶν, θεωρουμένων ὡς πραγματικῶν ἀνακαινιστῶν (βλ. Hermann, *Gesch. d. Platonismus*, I, 217 ἐπομ., — Deutinger, *Gesch. d. Phil.*, I, 235, — Meberweg, *Grund. Gesch. d. Phil.* I, 9). Κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους ἱστορικούς, τῶν ὁποίων ἡ γνώμη συμπίπτει μὲ τὰς θεωρίας τοῦ Grote, ὁ Σωκράτης ἐδέχθη παρὰ τῆς σοφιστικῆς τὴν ὑποκειμενικὴν κατεύθυνσιν τῆς φιλοσοφικῆς ἐρεῦνης, ἥτις ἀποτελεῖ τὸ πραγματικῶς νέον στοιχεῖον ἐναντι τῆς φυσικῆς κατευθύνσεως τῶν προσωκρατικῶν φιλοσόφων.

Διὰ νὰ ἀποδειχθῇ πόσον ἡ θέσις τοῦ Grote βασιζέται ἐπὶ ἀσθενῶν ἐπιχειρημάτων, ἀρκεῖ νὰ προσδιορισθῶσιν δύο σημεία: α) τί ἐννοοῦμεν διὰ τοῦ ὄρου σοφιστική, καὶ β) ποῖαι εἶναι αἱ κυριώτεραι διαφοραὶ μεταξὺ Σωκράτους καὶ σοφιστικῆς.

Ἄν διὰ τοῦ ὄρου σοφιστικὴ ὑπονοεῖται μόνον μία γενικὴ τέχνη διδασκαλίας, ἀποκλειομένης οἰασθήποτε ταυτότητος θεωριῶν μεταξὺ τῶν σοφιστῶν φιλοσόφων, τότε δίκαιον ἔχει ὁ Grote ἀποκαλῶν τὸν Σωκράτη σοφιστὴν. Πρέπει ὁμως νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἐπίσης καὶ ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς σοφισταί, καθότι μία μόνον γενικὴ καὶ ἀκαθόριστος ἐννοία ἔχει μᾶλλον χαρακτήρα σχετικόν. Ἐκτὸς τοῦ γεγονότος, ὅτι θὰ παρέμενε πάντοτε ἡ διαφορὰ, ὅτι οἱ σοφισταὶ ἀπῆτουν πληρωμὴν διὰ τὴν διδασκαλίαν, ὁ δὲ Σωκράτης ἀπε-

ποιεῖτο οἰανδήποτε ἀμοιβήν, ἱστορικῶς εἶναι ἀνακριβὲς νὰ θεωρήσῃ τις τοὺς σοφιστάς ἀπλῶς ὡς διδασκάλους, δεδομένου ὅτι μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχει ἀναμφισβήτητος κοινωνία ἰδεῶν.

Ἀντιπαραβάλλοντες τὰς βασικὰς ἀρχὰς τῶν σοφιστικῶν θεωριῶν μετὰ τῶν στοιχειωδῶν διδασκαλιῶν τοῦ Σωκράτους, εἶναι εὐκόλον νὰ ἐξάρωμεν τὰς ὑπαρχούσας διαφορὰς, καὶ ἐπομένως ν' ἀποδείξωμεν ὡς ἀνακριβὴ καὶ σφαλερὰν τὴν παρὰ τοῦ Grote ὑποστηριζομένην γνώμην περὶ ἐνιαίου τῶν θεωριῶν μεταξὺ σοφιστικῆς καὶ σωκρατικῆς φιλοσοφίας.

Βεβαίως, καθὼς παρατηρεῖ ὁ Zeller (*Filosofia dei Greci*, II, 156), δὲν πρόκειται περὶ ἀντιθέσεως, ὡς μεταξὺ ἀληθείας καὶ ψεύδους, μεταξὺ καλοῦ καὶ κακοῦ: ἀλλ' ὅπως δῆποτε ἀντίθεσις ὑπάρχει.

Διὰ τὴν ἀκριβῆ θέσιν τοῦ προβλήματος εἶναι ἐπομένως ἀνάγκη νὰ ἐξετασθῇ ἂν εἰς τὴν σοφιστικὴν καὶ τὴν σωκρατικὴν φιλοσοφίαν ὑπάρχουν σημεῖα κοινὰ ἢ διάφορα ὅσον ἀφορᾷ τὴν περὶ ἀνθρώπου ἐννοίαν. Πρὸς ἐπίτευξιν μιᾶς γενικῆς καὶ συνθετικῆς ἐρεῦνης, θὰ ἀντιτάξωμεν τοὺς βασικοὺς χαρακτηρισμοὺς καὶ θεωρίας τῶν δύο τούτων φιλοσοφικῶν συστημάτων.

Θέσεις τῆς σοφιστικῆς.

Κατὰ τῆς παραδόσεως: τίθενται ὑπὸ συζήτησιν ὅλαι αἱ ἀλήθειαι τῆς ἐποχῆς.

Κατὰ τῆς φυσικῆς θεωρίας: δὲν ἀναζητοῦνται πλέον αἱ ὀλικάι καὶ τελικάι αἰτίαι τοῦ κόσμου.

Ἐποκειμενικότης τῆς γνώσεως: ὁ ἄνθρωπος, διὰ τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν τάσεών του, θεωρεῖται μέτρον τῶν πραγμάτων.

Γνωσεολογικὸς σκεπτικισμὸς.

Ἠθικὸς σκεπτικισμὸς, πηγάζων ἐκ τοῦ γνωσεολογικοῦ σκεπτικισμοῦ καὶ καταλήγων εἰς πρακτικὴν ἀνηθικότητα.

Διάδοσις τοῦ ἀθεϊσμοῦ.

Δὲν ἀναζητεῖται ἡ ἀντικειμενικὴ ἀλήθεια.

Ἐλλεῖπει νέα κοινὴ μέθοδος.

Κενὴ τυπικὴ ἔκφρασις.

Πρακτικοὶ σκοποὶ ἐν σχέσει μὲ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς νέας δημαγωγίας (1).

Διδασκαλία ἐναντι πληρωμῆς.

Ἀγωγή ἀποσκοποῦσα νὰ καθιστᾷ τὸν

(1) Εἰς τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ Ξενοφῶντος (ὅστις κατὰ τὸν Grote πλησιάζει τὸν Σωκράτη εἰς τοὺς σοφιστάς, ἀντιθέτως τοῦ Πλάτωνος) συναντῶνται αἱ κάτωθι χαρακτηριστικαὶ φράσεις: «Σωκράτης.— Ἐάν τις βούληται ἢ αὐτὸς μαθεῖν τὸ δίκαιον ἢ οὐδὲν ἢ οἰκέτην διδάξασθαι, μὴ εἶναι, ὅποι ἂν ἔλθῶν τύχοι τοῦτο. Καὶ ὁ μὲν Ἰππίας ἀκούσας ταῦτα, ὡς περ ἐπισκώπτων αὐτόν, ἔειπεν γὰρ σὺ, ἔφη, ὦ Σωκράτης, ἐκεῖνα τὰ αὐτὰ λέγεις, ἃ ἐγὼ πάσαι ποτὲ σου ἤκουσα, καὶ ὁ Σωκράτης, Ὁ δὲ γε τοῦτο δεινότερον, ἔφη, ὦ Ἰππία, οὐ μόνον αἰεὶ τὰ αὐτὰ λέγω, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν αὐτῶν σὺ δ' ἴσως διὰ τὸ πολυμαθὴς εἶναι περὶ τῶν αὐτῶν οὐδέποτε τὰ αὐτὰ λέγεις. Ἀμέλει, ἔφη, πειρώμαι καινὸν τι λέγειν αἰεὶ.»

ἀνθρώπον ἐπιτήδειον εἰς τὴν ὁμιλίαν καὶ τὴν δρᾶσιν.

Ἐπιδιώκεται ἡ ἐπιτηδείότης τοῦ λόγου πρὸς δικαιολογίαν τοῦ φαντασιώδους, ἢ τῆς συζητήσεως αὐτῆς καθ' ἑαυτήν.

Σημειοὶ τὸ τέλος τῆς παλαιᾶς φιλοσοφίας, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀπαρχὴ νέας.

Δὲν ὑποστηρίζονται ἀπόλυτοι θετικοὶ ἀρχαί, οὔτε εἰσάγονται κοινοὶ ὠρισμένοι κανόνες.

Θέσεις τῆς φιλοσοφίας τοῦ Σωκράτους.

Ὁ Σωκράτης τίθεται ἐπίσης κατὰ τῆς παραδόσεως, ἀλλὰ δι' ἄλλης ὁδοῦ ἐπανέρχεται εἰς ὅ,τι ἐν αὐτῇ ὑπάρχει καλόν.

Ἀποδίδει μικρὰν σημασίαν εἰς τὴν μελέτην τῆς φύσεως.

Ἀκολουθεῖ τὴν ὑποκειμενικότητα, ἣτις δὲν φθάνει μέχρι τῆς τελείας ἀθαιρεσίας, ἀλλὰ ζητεῖ νὰ ἀνακαλύψῃ τι παγκόσμιον ἐν τῇ ἀτομικότητι.

Παραδέχεται ὅτι ἡ ἀπόλυτος ἀλήθεια καὶ ὄχι ὁ ἀνθρώπος εἶναι μέτρον τῶν πραγμάτων, ἢ τουλάχιστον τὸ ἄτομον διὰ τῆς ἐν αὐτῷ ὑπαρχούσης ὑποκειμενικῆς οἰκουμενικότητος.

Πίστις εἰς τὴν λογικὴν καὶ τὴν ἀλήθειαν.

Ἀσστηρὰ ἐφαρμογὴ τῆς ἐννοίας τῶν νόμων διὰ τὴν μὴ παράβασιν τῶν ὁποίων καὶ θυσιάζεται.

Ἐποστήριξις τῆς θρησκείας.

Ἀναζήτησις τῆς ἀληθοῦς ἐπιστήμης.

Ἐφαρμογὴ νέας φιλοσοφικῆς μεθόδου (κληθείσης σωκρατικῆς).

Πρᾶξις ὑποτασσομένη εἰς τὴν ἐννοιαν.

Ἀφιερώνει ὁλόκληρον τὴν ζωὴν εἰς ἀναζήτησιν τῆς σοφίας.

Διδασκαλία ἀνευ ἀμοιβῆς.

Ἀγωγή ἀποσκοποῦσα νὰ καταστήσῃ τὸν ἀνθρώπον ἐνάρετον, γνωρίζοντα τὸ ἀληθές καὶ ἀσκοῦντα τὸ καλόν.

Ἐγκαινιάζει νέαν ἐποχὴν διὰ τῆς ἐννοιοκρατίας του.

Ἐποστηρίζει τὴν θετικὴν καὶ ὀργανικὴν ἐννοιαν.

Καθὼς βλέπομεν, αἱ διαφοραὶ εἶναι οὐσιαστικαί. Τὰ μόνα σημεία συναντήσεως εἶναι ἡ ἐγκατάλειψις τῆς μελέτης καὶ ἐρεύνης τῶν φυσικῶν προβλημάτων, ὡς ταῦτα εἶχον τεθῆ παρὰ τῶν προηγουμένων φιλοσόφων, καὶ ἡ τάσις πρὸς ἔρευναν τοῦ ὑποκειμένου. Ἄλλ' ὅταν ἐξετάσῃ τις τὴν σημασίαν τῆς ὑποκειμενικότητος ταύτης, ἀνευρίσκει μεγάλην ἄβυσσον μεταξὺ τοῦ σκεπτικισμοῦ τῶν πρώτων καὶ τῆς ἀσστηρᾶς ἐννοιοκρατίας τοῦ δευτέρου.

Ἡ ὑποκειμενικότης, ἣτις θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι τὸ κοινὸν σημεῖον καὶ ὁπωσδήποτε τὸ σημεῖον τῆς προσεγγίσεως, καθίσταται οὕτω στοιχεῖον βασικῆς διαφορᾶς. Εἶναι ἀδύνατον, ὡς ὑποστηρίζει ὁ Zeller εἰς τὸ μνημονευθὲν ἔργον του (σελ. 157), νὰ τεθῆ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πεδίου ὁ σκεπτικισμὸς τοῦ Πρωταγόρου καὶ τοῦ Γοργίου ἐφ' ἑνὸς καὶ ἡ φιλοσοφία τοῦ Σωκράτους ἐφ' ἑτέρου, καὶ ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐννοιαν, νὰ συνταυτισθῇ ἡ ἐριστικὴ σοφιστικὴ μετὰ τῆς σωκρατικῆς κριτικῆς, ἣτις ὄχι μόνον δὲν θεωρεῖ τὸν ἀνθρώπον μέτρον, ἀλλ' ὑποβάλλει οἰανδήποτε ἰδέαν εἰς τὴν πλέον ἀσστηρὰν ἀνάλυσιν. Ἐπίσης, —καὶ τοῦτο εἶναι διὰ τὸν Zeller (σελ. 158) ἀξιὸν ἐξάρσεως, —ἐλλεῖπει εἰς τοὺς σοφιστὰς ἐκεῖνο, ὅπερ ἀποτελεῖ τὸν νεωτερισμὸν καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς σωκρατικῆς φιλοσοφίας, ἦτοι ἡ ἔρευνα δι' ἀσστηρᾶς μεθόδου τῆς κατευθυντηρίου ἀληθείας, ἐχούσης τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀνάγκης καὶ τῆς οἰκουμενικότητος.

Καὶ ἐπειδὴ μία νέα περίοδος εἰς τὴν ἱστορίαν δὲν ἐγκαινιάζεται τόσον διὰ τῆς ἀρνήσεως μιᾶς παραδόσεως, ὅσον διὰ τῆς θετικῆς καὶ πραγματικῆς ὑποστηρίξεως μιᾶς νέας ἀληθείας, θεωροῦμεν ἀνακριβῆ τὴν ἱστορικὴν διάκρισιν τῆς φιλοσοφίας τοῦ Hermann καὶ ἀθαίρετον τὴν ἀρχικὴν θέσιν τοῦ Grote.

GUIDO GONELLA

Καθηγητὴς τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου
εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Ρώμης.

